

DOBROŚLAWA WIKTOR-MACH
Uniwersytet Ekonomiczny w Krakowie

OD GLOBALNOŚCI DO LOKALNOŚCI: PRZEMIANY RUCHU KLIMATYCZNEGO W TURCJI

Streszczenie

Celem artykułu jest pokazanie genezy oraz przemian aktywizmu klimatycznego w Turcji od poziomu globalnego po lokalny. Ruch klimatyczny zakorzeniony jest mocno w przestrzeni miejskiej, ale zwłaszcza na początku mobilizacja społeczna nakierowana była przede wszystkim na próby oddziaływania na międzynarodową politykę klimatyczną. W kontekście rozczarowania brakiem konkretnych rozwiązań na najwyższym szczeblu tureckie organizacje pozarządowe i grupy nieformalne zaangażowane w temat klimatu zwracają coraz większą uwagę na poziom lokalny, w tym na miasta i polityki miejskie. Ważnymi czynnikami, które wpływają na zmiany strategii, są z jednej strony brak responsywności państwa wobec postulatów aktywistów, a z drugiej globalne i europejskie trendy zwiększania roli miast w szukaniu konkretnych rozwiązań mogących powstrzymać kryzys klimatyczny.

Słowa kluczowe: ruch klimatyczny, dynamika ruchów społecznych, Turcja

WSTĘP

20 września 2019 r. Stambuł, Ankara i inne miasta tureckie zamieniły się w scenę dla młodzieży, która odpowiedziała na wezwanie szwedzkiej nastoletniej aktywistki Greta Thunberg i włączyła się w organizację globalnego strajku

Dr, Centrum Zaawansowanych Badań Ludnościowych i Religijnych (CASPAR), Katedra Stosunków Międzynarodowych;
e-mail: wiktord@uek.krakow.pl; <https://orcid.org/0000-0002-1158-2574>

klimatycznego. Demonstranci, wśród których dominowali uczniowie i studenci, wspierani przez dorosłych nieśli bannery z hasłami identycznymi do tych, jakie prezentowali ich rówieśnicy w ponad dwóch tysiącach miast na całym świecie, co wskazuje na istnienie globalnych narracji na temat zmian klimatu, w których ważnym punktem odniesienia jest przyszłość planety i ludzkości: „Nie ma planety B”, „Świat jest naszym domem. Naszym obowiązkiem jest go chronić”, „Chroń planetę, chroń przyszłość”. Była to największa mobilizacja na rzecz powstrzymania kryzysu klimatycznego, jaką kiedykolwiek zorganizowano w Turcji. Na całym świecie w trzecim Globalnym Tygodniu dla Przyszłości, trwającym od 20 do 27 września, wzięło łącznie udział około 6 milionów osób [de Moor i in. 2020: 3]. Postępujący kryzys ekologiczny i klimatyczny stwarza nowe imperatywy refleksyjności i solidarności, w tym konieczność interakcji i współpracy na płaszczyźnie transnarodowej [Beck 2015]. Mimo masowości mobilizacji społecznej oraz wagi problemu do tej pory działania na rzecz klimatu częściej były jednak badane z perspektywy ekonomicznej, politycznej czy nauk o klimacie, natomiast ich wymiar społeczno-kulturowy nie został jeszcze dobrze poznany [Goodman 2017: 3].

„Nowa fala” aktywizmu klimatycznego [por. Neumann 2019], poprzez demonstracje, protesty i strajki organizowane na placach i ulicach miast od 2018 r., zdynamizowała dotychczasowe ruchy klimatyczne i zwiększyła ich obecność w sferze publicznej. Aktywizm klimatyczny jest jednak starszym zjawiskiem, które w wielu częściach świata rozwija się już od ponad dwóch dekad [Dietz 2014b; de Moor 2021]. Oprócz ruchów narodowych dużą aktywnością wykazują się organizacje pozarządowe, jak i sieci zrzeszające podmioty, które są zaangażowane w międzynarodową politykę klimatyczną, takie jak Climate Action Network, Friends of the Earth International czy 350.org [Dietz, Garrelts (red.) 2014]. Jednak chociaż mobilizacja społeczna, akcje protestacyjne czy strajki organizowane są przede wszystkim w przestrzeni miejskiej, aktywizm klimatyczny analizowany jest najczęściej z perspektywy globalnej, a wymiar lokalny jest rzadziej dostrzegany. Przedmiotem badań socjologicznych w tym obszarze są m.in. idee, hasła i żądania aktywistów odnoszące się do narodowych, międzynarodowych polityk czy negocjacji klimatycznych [Allan, Hadden 2017; Bäckstrand i in. 2017], profile uczestników akcji protestacyjnych [Saunders, Doherty, Hayes 2020], strategie i taktyki stosowane przez uczestników protestów [Dietz 2014; Hadden 2015], ramy interpretacyjne i ich dynamika [np. Wahlström, Wennerhag, Rootes 2013], rozwój globalnego ruchu sprawiedliwości klimatycznej [della Porta, Parks 2014], sieci aktywistyczne [Hadden 2015] czy rola młodzieży w rozwoju ruchu na rzecz klimatu [np. de Moor i in. 2020].

Mimo że ruch klimatyczny na świecie widoczny jest przede wszystkim w miastach i w przestrzeni Internetu, co wyraźnie ukazuje aktywność m.in. ruchu Piątki dla Przyszłości (ang. *Fridays for Future*, FFF) czy Extinction Rebellion (XR), jego wymiar miejski nie jest jeszcze dobrze rozpoznany. Niewątpliwie aktywizm klimatyczny, podobnie jak wiele innych form działań i ruchów na rzecz ochrony środowiska, jest mocno zakorzeniony w przestrzeni miejskiej. W narracjach aktywistów miasta są przedstawiane jako główne ośrodki globalnego kapitalizmu, co czyni je odpowiedzialnymi za dużą część emisji gazów cieplarnianych. Trzonem ruchów ekologicznych byli i są nadal przedstawiciele klasy średniej, dobrze wykształceni mieszkańcy miast [Kubicki 2020: 66–67]. Podobną bazę społeczną ma ruch klimatyczny [de Moor i in. 2020], który chociaż podnosi kwestie globalnego kryzysu, jest w dużej mierze ruchem rozwijającym się w miastach, w tym zwłaszcza w metropoliach. Jednak tematy związane ze światem przyrody stosunkowo rzadko były podejmowane w ramach studiów miejskich, co tłumaczone jest m.in. dychotomicznym ujęciem miasta jako przeciwieństwa dzikiego środowiska czy uprzedzeniem do miast w tradycyjnych modelach ekologicznych. Ważnym czynnikiem jest również tradycja urbanistyczna, która nie brała w wystarczającym stopniu pod uwagę ograniczeń ekologicznych w dyskusjach nad rozwojem miast.

Artykuł ma na celu włączenie się w debatę socjologiczną na temat charakteru mobilizacji społecznej stanowiącej odpowiedź na kwestię kryzysu klimatycznego oraz czynników wpływających na rozwój i przemiany tej formy działań zbiorowych. Dotychczasowe badania w przeważającym stopniu koncentrowały się na ruchach klimatycznych aktywnych w rozwiniętych krajach Zachodu oraz na transnarodowych sieciach społecznych. Ruchy ekologiczne, w tym klimatyczne, rozwijają się jednak na całym świecie i mają różnorodny potencjał transformacyjny. Szczególną rolę odgrywają w tych krajach, w których problem zmian klimatu nie jest wystarczająco obecny w polityce ani dyskursie publicznym. Do takich państw należy Turcja, klasyfikowana jako „kraj nowo uprzemysłowiony”, podobnie jak Meksyk, Brazylia, RPA, Indie czy Chiny, które później w stosunku do Zachodu zintegrowały swoje rynki z rynkiem globalnym i często powołują się na tzw. prawo do rozwoju. Analiza ich stanowisk w międzynarodowych negocjacjach klimatycznych pokazuje, jak kluczowymi kwestiami są problemy nierówności społecznych i gospodarczych oraz różnorodna percepcja „sprawiedliwości klimatycznej” [por. Roberts, Parks 2007]. W tym kontekście ruchy społeczne nabierają szczególnego znaczenia, gdyż są jednymi z najważniejszych aktorów zaangażowanych w próbę transformacji zastanych struktur społecznych i politycznych.

W artykule przedstawiono genezę, uwarunkowania oraz proces transformacji ruchu klimatycznego w Turcji – kraju wysoko podatnym na zmiany klimatu, który w ostatnich latach coraz mocniej doświadcza wzrostu temperatur oraz zmniejszonej ilości opadów (UDPD 2021). Jednocześnie Turcja była jednym z ostatnich sygnatariuszy protokołu z Kioto (2009 r.), a w jej polityce klimatycznej po 1992 r. wprowadzono jedynie takie zmiany, które nie stały w bezpośredniej sprzeczności z priorytetami neoliberalnego modelu rozwojowego. W narracji rządowej na szczeblu międzynarodowym podkreśla się „wyjątkowe okoliczności”, na które rząd turecki powołuje się, by uniknąć wiążących zobowiązań klimatycznych [Turhan i in. 2016]. Bazując na badaniach prowadzonych w Turcji od 2018 r. nad rozwojem aktywizmu ekologicznego oraz na analizie materiałów zastanych, w niniejszym artykule prezentuję rozwój oraz przemiany strategii ruchu klimatycznego związane z kontekstem globalnym i miejskim. Analiza praktyk i dyskursów aktywistów wskazuje na zachodzącą transformację strategii i taktyk – od mobilizacji nakierowanej przede wszystkim na poziom globalny, w tym próby wywierania wpływu na rząd, poprzez politykę międzynarodową, po stopniowe włączanie miasta, lokalnego wymiaru i polityk miejskich jako nowych punktów odniesienia. Ważnymi czynnikami, które wpływają na zmiany strategii, są z jednej strony brak reakcji państwa na postulaty aktywistów, a z drugiej globalne i europejskie trendy zwiększania roli miast w poszukiwaniu rozwiązań mogących powstrzymać kryzys klimatyczny i zwiększyć możliwości adaptacji do zachodzących już zmian. Obserwowane obecnie rosnące zaangażowanie aktywistów w debaty i polityki miejskie może mieć znaczące skutki dla ruchu klimatycznego, który prawdopodobnie będzie coraz bardziej się różnicował, akcentując lokalne wyzwania i szukając rozwiązań w konkretnych kontekstach ekonomiczno-społecznych i kulturowych.

RUCH KLIMATYCZNY JAKO SPOŁECZNY RUCH PROTESTU

Dynamicznie rozwijający się od początku XXI w. aktywizm klimatyczny można analizować jako społeczny ruch protestu, który przede wszystkim domaga się od rządów podjęcia szybkich, sprawiedliwych działań w celu osłabienia procesu zmian klimatu. Wpisuje się on w typowe ujęcie ruchu społecznego, rozumianego jako: „luźno zorganizowane zbiorowości działające wspólnie w niezinstytucjonalizowany sposób w celu wytworzenia zmiany w ich społeczeństwie” [Sztompka 2005: 256] albo, inaczej ujmując: „wyraźny proces społeczny złożony z mechanizmów poprzez które aktorzy angażują się w działania zbiorowe” [della Porta, Diani 2006: 20]. Ważną cechą ruchów społecznych jest

strategiczne, kolektywne zaangażowanie w realizację podzielanych wartości i idei w „trwałych interakcjach z elitami, przeciwnikami i władzami” [Tarrow 1998: 4].

Działania na rzecz klimatu analizowane są przez socjologów i politologów najczęściej jako element szerszych ruchów ekologicznych i dlatego stosunkowo niewiele prac podejmuje temat aktywizmu klimatycznego jako odrębnego zagadnienia badawczego. Zainteresowanie tematem zaczęło się pojawiać po 2005 r. wraz z coraz większą widocznością kwestii sprawiedliwości klimatycznej. Tymczasem, w obliczu nieskuteczności dominujących instytucji społecznych w rozwiązywaniu problemu zmian klimatu, ruchy społeczne są dziś coraz częściej uznawane za podstawowego aktora, który stara się przyczynić do globalnej zielonej transformacji; dlatego też zrozumienie dynamiki ruchów społecznych, ich złożoności, możliwości rozwoju i barier jest obecnie szczególnie ważnym wyzwaniem badawczym [Dietz, Garrelts (red.) 2014; Goodman 2017].

Ruch klimatyczny, chociaż cechuje go duży stopień heterogeniczności pod względem uczestników, idei i praktyk, ma jasno postawiony cel: powstrzymanie katastrofy klimatycznej poprzez ograniczenie emisji gazów cieplarnianych. Bardziej radykalne nurty, zwłaszcza skoncentrowane wokół kwestii „sprawiedliwości klimatycznej”, podkreślają konieczność zmian systemowych, w tym stworzenia nowych form organizacji życia społecznego i gospodarczego. W realizacji celów ważną taktyką są masowe protesty, kampanie i demonstracje organizowane w miejskiej przestrzeni mające na celu wywarcie presji na polityków i elity i nakłonienie ich do podjęcia działań.

Analizy uczestników mobilizacji na rzecz klimatu pokazują, że można mówić o ruchu klimatycznym jako o podmiocie charakteryzującym się pewnym stopniem wspólnotowości. Jak pokazują wstępne badania nad strukturą ruchu, w działania kolektywne angażują się zarówno aktywiści związani z ruchem ekologicznym, jak i z innymi ruchami społecznymi, organizacjami pozarządowymi, grupami nieformalnymi czy stowarzyszeniami. Wśród aktywistów dominują osoby dobrze wykształcone. W działalność ruchów społecznych angażują się też przedstawiciele ludów rdzennych, organizacje humanitarne, naukowcy, dziennikarze, wspólnoty religijne, tworząc luźno powiązane, nieformalne sieci kontaktów i przepływu idei, wiedzy, zasobów [Dietz 2014b: 347; Tokar 2015: 65–66]. Chociaż wielu aktywistów stawia sobie za cel rozszerzenie bazy społecznej ruchu, dotychczasowe badania wskazują, że do tej pory nie udało się wyjść poza grupy tradycyjnie angażujące się w protesty społeczne [Giugni, Grasso 2015]. Sondaż przeprowadzony wśród uczestników strajków klimatycznych w 2019 r. potwierdził tę prawidłowość – nawet w grupie osób będących pierwszy raz na

demonstracji powszechne było wyższe wykształcenie (w przypadku młodszych uczestników – wykształcenie rodziców) [de Moor i in. 2020].

Na dynamiczny rozwój mobilizacji społecznej skoncentrowanej na problemie zmian klimatu wpływa wiele czynników. Zalicza się do nich m.in. rosnącą liczbę dowodów naukowych wskazujących na konieczność pilnego zajęcia się sprawami klimatu oraz wzrost zainteresowania mediów i opinii publicznej tym tematem. Również organizacje pozarządowe coraz częściej włączają zagadnienia związane z kryzysem klimatycznym do swoich agend, dostrzegając nowe możliwości, w tym finansowe [Aykut, Foyer, Morena (red.) 2017]. Z tym związany jest kolejny proces – poszerzanie przez inne ruchy społeczne swoich narracji w związku z zaangażowaniem w polityki klimatyczne. Jest to szczególnie widoczne wśród ruchów alterglobalistycznych, gdzie coraz istotniejszą rolę odgrywa nurt sprawiedliwości klimatycznej [Hadden 2015].

Ruch klimatyczny jest szczególnie widoczny na poziomie globalnym, gdyż od początku dążył on do wywierania wpływu na międzynarodowe negocjacje klimatyczne. Wiele organizacji pozarządowych wysłało swoich przedstawicieli na coroczne sesje Konferencji Stron Ramowej konwencji Narodów Zjednoczonych w sprawie zmian klimatu, popularnie zwane Konferencjami Stron (COP) lub szczytami klimatycznymi. W czasie konferencji przedstawiciele środowisk aktywistycznych biorą zwykle udział w obradach, ale również organizują protesty, kampanie i różne alternatywne wydarzenia promujące ich agendy, jak i integrujące członków ruchu z różnych krajów. Równie ważnym zadaniem, jakie sobie stawiają, jest budowanie transnarodowego wymiaru ruchu i potencjału dla zmiany społecznej poprzez organizowanie globalnych kampanii, inicjatyw czy protestów. Animują intensywną komunikację i dialog pomiędzy grupami oraz wykorzystują strony internetowe i media społecznościowe do promowania swoich przekazów [Dietz, Garrelts (red.) 2014]. Działania te mają wysoki poziom spontaniczności i niekonwencjonalności, zwłaszcza w porównaniu ze zinstytucjonalizowanymi praktykami obserwowanymi w ramach pola polityki klimatycznej czy energetycznej.

Równie ważnymi uczestnikami ruchu klimatycznego są narodowe sieci łączące grupy i organizacje pozarządowe, które cechują się własną dynamiką i których specyfika w dużej mierze wynika z kontekstu lokalnego. Teoretycy ruchów społecznych wskazują na uwarunkowania istotne dla wyłonienia się i utrzymania oddolnej, niesformalizowanej mobilizacji społecznej. Często wymieniane są zwłaszcza następujące czynniki: 1) sprzyjające struktury możliwości (politycznych, ekonomicznych, społecznych i kulturowych), na które natrafiają potencjalni aktywiści, chcąc podjąć działania poza sferą instytucjonalnej polityki,

decydujące o przebiegu mobilizacji; 2) możliwości organizacyjne i przestrzeń dla działań zbiorowych, w tym dostęp do zasobów potrzebnych do skutecznego wykorzystania sprzyjającego kontekstu; 3) framing, interpretacje i narracje podzielane przez uczestników akcji, które wywołują emocje i mobilizują do działania [McAdam 2017: 193–194]. Analiza możliwości rozwoju ruchów w poszczególnych regionach świata pozwoli lepiej zrozumieć różnorodność idei, praktyk, strategii czy wzorów zmian społecznych.

Ruch klimatyczny jest niewątpliwie ruchem społecznym związanym z miastami, ale nie jest to ruch miejski rozumiany jako promujący działania skoncentrowane systemowo na mieście i miejskości, który walczy o „prawo do miasta” dla wszystkich jego mieszkańców [Lefebvre 2012]. Jednak faktem jest, że osadzenie ruchu i jego działalności w przestrzeni miejskiej wpływa na skład społeczny ruchu, jego tożsamość, przywództwo, zasoby oraz związki z potencjalnymi partnerami i na wiele innych aspektów. Oddolne mobilizacje i akcje protestacyjne mają miejsce w miastach, które w różnym stopniu odczuwają lub zaczynają odczuwać skutki zmian klimatu. Istotnym narzędziem ruchów klimatycznych są protesty organizowane w ważnych, często centralnych miejscach przestrzeni publicznych miast. Maciej Kowalewski [2016: 22–25] argumentuje, że uwzględnienie w analizach protestów aspektów miejskich jest ważne z kilku powodów. Poza faktem empirycznym, że miasto staje się sceną mobilizacji ruchów społecznych działających w różnych obszarach i na różnych poziomach, ważna jest symboliczna rola przestrzeni – konkretnych miejsc publicznych łączonych z pamięcią zbiorową, historią czy wcześniejszymi demonstracjami. Przestrzeń fizyczna bywa też wykorzystywana instrumentalnie, m.in. podczas blokad, marszów, okupacji, w celu zwiększenia skutków oddziaływania protestu. Równie ważny jest potencjał polityczny przypisywany mieszkańcom miast – potencjał, który historycznie wielokrotnie przekształcał lokalny aktywizm we wpływową ruchy społeczne o szerszym zasięgu.

Rośnie świadomość odpowiedzialności miast za postępujące zmiany klimatu. Według danych prezentowanych przez UNEP wielopoziomowa aktywność skoncentrowana w miastach, w tym przede wszystkim transport, wykorzystywanie energii przez przemysł, gospodarstwa domowe czy do oświetlenia przestrzeni, odpowiada nawet za 75 proc. globalnych emisji CO₂ [UNEP, *Cities and Climate Change*]. Jednocześnie miasto staje się coraz ważniejszym graczem w stosunkach międzynarodowych, w tym również w polityce klimatycznej [Fuhr, Hickmann, Kern 2018; Tokar 2015]. Szczególną rolę zaczynają odgrywać sieci współpracy między miastami, które wymieniają się doświadczeniami i dyskutują nad wspólnymi problemami. Jedną z takich struktur jest Światowe Zgromadzenie

Miast i Władz Lokalnych (ang. *World Assembly of Cities and Local Authorities*, WACLA), utworzone w 1996 r. w Stambule tuż przed konferencją Programu Narodów Zjednoczonych ds. Osiedli Ludzkich (UN-HABITAT). Ten trend został dostrzeżony też przez ruchy klimatyczne, które, jak pokazuje przykład turecki, zaczynają się aktywnie orientować na politykę miejską. Aktywiści coraz częściej nie tylko wykorzystują kluczowe miejsca w miastach do protestowania i wyrażania swoich postulatów, ale również zaczynają strategicznie projektować swoje działania w odniesieniu do lokalnej polityki, nie rezygnując jednak z prób oddziaływania na politykę krajową i międzynarodową. Trend ten może mieć duże znaczenie dla dalszego rozwoju aktywizmu i jego potencjału zmiany społecznej.

GENEZA RUCHU KLIMATYCZNEGO W TURCJI

Turcja, jako kraj leżący w basenie Morza Śródziemnego, jest szczególnie narażona na skutki zmian klimatu, co pokazują m.in. raporty Międzyrządowego Zespołu ds. Zmian Klimatu (np. IPCC 2013). Rosnące temperatury, fale gorąca i susze są w ostatnich latach coraz częściej odczuwane w wielu regionach kraju. Mimo to, w opinii analityków, na przestrzeni ostatnich dwóch dekad kontury tureckiej polityki klimatycznej nie uległy znaczącym zmianom [Turhan i in. 2018]. Emisje gazów cieplarnianych nieustannie wzrastają, a Turcja była też jedynym państwem członkowskim OECD, które nie przyjęło krajowego celu ich redukcji do 2020 r. Ponadto narodowe cele redukcyjne (ang. *Intended Nationally Determined Contributions*, INDCs) przedstawione przez rząd turecki oceniane są przez ekspertów oraz przez przedstawicieli społeczeństwa obywatelskiego jako zdecydowanie niewystarczające [OECD 2019]. Protokół z Kioto, będący jednym z najważniejszych porozumień międzynarodowych mających na celu przeciwdziałanie globalnemu ociepleniu, Turcja podpisała dopiero po 12 latach od jego powstania – w 2009. Porozumienie paryskie, wynegocjowane podczas COP21 w 2015 r., parlament turecki ratyfikował dopiero w październiku 2021 r. w przeddzień szczytu klimatycznego w Glasgow. Jednocześnie rząd podkreśla, że w negocjacjach klimatycznych Turcja nie powinna być klasyfikowana jako kraj rozwinięty, jak zostało to zapisane w aneksie z 1992 r. [Alphan 2018].

Nie ma zgody wśród aktywistów co do tego, od kiedy dokładnie można datować początki ruchu klimatycznego jako ruchu wyróżniającego się odrębną tożsamością w kontekście szerszego ruchu na rzecz ochrony środowiska. Zgodnie przyjmuje się jednak, że ruch ten zaczął rozwijać się w pierwszej dekadzie XXI w. Za symboliczny początek część ekspertów uznaje akcje protestacyjne zorganizowane przez aktywistów z Greenpeace. W 2002 r. „tęczowi wojownicy” dokonali abordażu na tankowiec przewożący ropę i przez kilka godzin nie pozwalali mu

przeplłynąć przez Bosfor. Trzy lata później przeprowadzili akcję przeciwko elektrowni ciepłej w Çanakkale. Były to pierwsze duże wydarzenia, które trafiły do mediów, w których aktywiści bezpośrednio włączyli do swoich narracji argument o zmianach klimatu [Baykan 2013; Baykal 2019; Şahin 2014: 62]. Wątki klimatyczne były wprawdzie poruszane okazjonalnie przez niektóre organizacje pozarządowe już w latach 80. i 90. XX w., ale aż do początków XXI w. nie był to temat priorytetowy. Lokalne, oddolne protesty z tamtych lat, mimo że dotyczyły aspektów środowiskowych, nie czyniły ze zmian klimatycznych wiodącego tematu narracji. Słynne wystąpienie lokalnej ludności przeciw budowie kopalni złota w Bergamie, które dało początek wieloletniej społecznej mobilizacji, nie było walką o klimat. Według rzecznika Platformy Ekologicznej Bergama, Erola Engela, za głównego wroga uznano wówczas „imperializm”, który wywołał we wsi niepożądane przez mieszkańców zmiany społeczno-gospodarcze [Baykal 2019]. W innych protestach lat 90. przeciw elektrowniom węglowym argument związany z ociepleniem klimatu nie był podnoszony [Şahin 2014: 62].

Aby zrozumieć genezę ruchu klimatycznego w Turcji, trzeba jednak popatrzeć szerzej, odwołując się do wskazanych wcześniej uwarunkowań rozwoju aktywizmu społecznego – kontekstu strukturalnego i możliwości, jakie pojawiły się dla mobilizacji społecznej, aspektów organizacyjnych oraz narracji mobilizujących jednostki do podjęcia wspólnych działań. System polityczny i gospodarczy, z całą swoją specyfiką, wywiera duży wpływ zarówno na możliwości działań, jak i na sferę dyskursywną ruchu, przez co z jednej strony jest on żywym, barwnym i pluralistycznym aktorem [Dietz 2014b: 347], a z drugiej podlega zróżnicowaniu regionalnym pod względem stopnia oddziaływania na rzeczywistość.

Turecki aktywizm na rzecz klimatu rozwijał się od samego początku w ścisłym związku z działaniami ruchu globalnego [Baykan 2013]. Jednakże kontekst, w jakim działa, ma decydujące znaczenie dla zrozumienia strategii aktywistów. Jeśli chodzi o uwarunkowania wewnętrzne, to kilka czynników odgrywa szczególną rolę w kształtowaniu się ruchu: pewien stopień liberalizacji systemu i otwarcia na działania pozarządowe, ograniczony dostęp do instytucjonalnej polityki, procesy globalizacyjne i transnarodowe sieci aktywistów, procesy europeizacji związane z procesem akcesyjnym Turcji do UE.

Możliwości działania społeczeństwa obywatelskiego zwiększyły się zwłaszcza w kontekście zmian politycznych, jakie nastąpiły w latach 80. Początkowo reżim, który przejął władzę, zakazał działalności partii politycznych, związków zawodowych oraz organizacji pozarządowych. Chociaż zakazy te zniesiono, wiele ograniczeń dla tradycyjnej partycypacji politycznej przetrwało, m.in. utrudnienia dotyczące działalności mniejszych grup, ruchów czy organizacji

mających ambicje wyborcze [Şahin 2015: 448]. Skutkiem tych procesów było jednak otwarcie się nowych przestrzeni dla działań podejmowanych przez środowiska organizacji pozarządowych, zwłaszcza w niektórych obszarach, takich jak ochrona środowiska, w przeciwieństwie do obszarów, które państwo uznało za niebezpieczne, np. aktywizmu na rzecz praw człowieka [Boşnak 2016: 77; Paker i in. 2013: 763–764].

Ograniczone były zwłaszcza możliwości dla tych, którzy chcieli włączyć się w politykę partyjną. Część działaczy ekologicznych zaangażowała się w politykę i utworzyła w 1988 r. pierwszą turecką partię Zielonych. Jednakże ani ta partia, ani kolejna, założona w 2008 r., nie spełniły kryteriów umożliwiających wzięcie udziału w wyborach. Dodatkowym czynnikiem utrudniającym prowadzenie polityki partyjnej w Turcji jest dla mniejszych partii wysoki, 10-procentowy próg wyborczy. Z tego powodu działania Zielonych, w tym agenda proklimatyczna, są traktowane jako część ekologicznego ruchu społecznego. Jak zauważa badacz i zarazem działacz związany z Zielonymi, Ümit Şahin, w Turcji terminy „ruch ekologiczny” i „ruch zielonych” są używane wymiennie. Ponadto często aktorzy związani z grupą Zielonych są też działaczami różnych apolitycznych organizacji czy platform prośrodowiskowych. W kontekście miejskim warto też podkreślić, że pionierzy pierwszego ruchu Zielonych pochodzili z dużych metropolii tureckich: Sztambułu i Izmiru, a do pierwszej partii przyłączyły się też mniejsze grupy z innych miast [Şahin 2015: 453].

Globalizacja i postępująca integracja ze światem, zarówno w wymiarze gospodarczym, jak i społecznym, wpłynęły na zwiększenie kontaktów i przepływy ludzi i idei pomiędzy Turcją a światem zewnętrznym. W latach 80. XX w. turecki rząd zapoczątkował liberalizację gospodarki, co oznaczało, że kolejne sektory były włączane w globalny obieg dóbr i towarów. Procesy globalizacji wpłynęły również na pojawienie się w Turcji lokalnych oddziałów międzynarodowych organizacji pozarządowych, jak i na łatwiejszy dostęp do możliwości finansowania działań prośrodowiskowych [por. Paker i in. 2013].

Ważnym procesem, który również wpłynął na zwiększenie możliwości działań aktywistów, była europeizacja. Wpływ Unii Europejskiej, w tym polityk ochrony środowiska i unijnej strategii wspierania społeczeństwa obywatelskiego, był przez pewien czas widoczny. UE promowała demokratyzację i istnienie sektora pozarządowego jako jeden z warunków wstępnych potencjalnej akcesji. Turcja zyskała status członka kandydującego w 1999 r. Zmiany prawne, jakie musiała wprowadzić w związku z procesem akcesyjnym, otworzyły nowe możliwości działaczom społecznym. Jak pokazują badania nad trzecim sektorem w Turcji, europeizacja wzmocniła w tamtym czasie mobilizację i ruchy społeczne

w Turcji w wielu obszarach, w tym ruchy feministyczne i walczące o prawa człowieka, czy zwiększyła mobilizację grup kulturowych, etnicznych i ekologicznych [Paker i in. 2013]. Choć dekadę później badacze zwracają uwagę na deuropeizację, rosnący sceptycyzm w stosunku do polityk UE i spadek atrakcyjności Europy dla środowisk pozarządowych, początek XXI w. oznaczał dla organizacji ekologicznych rozkwit możliwości działania [Bošnjak 2016].

Możliwości zakładania stowarzyszeń i innych organizacji pozarządowych nie oznaczały jednak, że państwo przychylnie odnosi się do postulatów społeczeństwa obywatelskiego. Raczej, jak twierdzi Zülküf Aydın, władze państwowe, stwarzając pozory otwartości na dialog, generalnie ignorowały postulaty kierowane bezpośrednio do nich i w praktyce dystansowały się od głosów oburzenia narastających w społeczeństwie [Aydın 2005: 101]. Z drugiej strony badania największych ogólnokrajowych organizacji ekologicznych pokazują jednak większą niejednoznaczność w relacjach trzeciego sektora z państwem [Paker i in. 2013].

Pod względem możliwości organizacyjnych, dostępu do zasobów i przestrzeni dla mobilizacji społecznej na rzecz klimatu szczególne znaczenie miały wcześniejsze doświadczenia ruchów społecznych, w tym zwłaszcza ekologicznych, współpraca z aktywistami z innych krajów, jak i dostępność środków i zasobów.

Kwestie ekologiczne wybrzmiewały już w latach 60. XX w. w działalności organizacji miejskich prowadzonych przez profesjonalistów, m.in. leśników, biologów, lekarzy, urbanistów czy architektów. Ważną rolę odgrywały też protesty przeciw planom budowy elektrowni jądrowych, które dały początek silnym nurtom antynuklearnym [Dufner 2013; Şahin 2015: 445–446]. Wiele różnych grup i organizacji pozarządowych skoncentrowanych na ochronie środowiska i ekologii również mogło się pochwalić pewnymi sukcesami, np. zablokowaniem rozwoju przemysłu, który zagrażał środowisku naturalnemu, jak również tradycyjnym źródłom dochodu lokalnej społeczności. Gwałtowne protesty w Gerze przeciw budowie elektrowni węglowej, wspierane m.in. przez liczne grupy aktywistów z innych regionów Turcji, doprowadziły do zatrzymania projektu [İlgaz 2019]. W latach 90. powstało wiele organizacji ekologicznych reprezentujących różne nurty zarówno o charakterze lokalnym, jak i międzynarodowym. Przykładami mogą być: śródziemnomorski oddział Greenpeace, WWF Turcja, TEMA, Grupa Ekologii Społecznej, SOS Mediterranee, Regionalne Centrum Ekologiczne Turcja (REC) [Şahin 2015: 456; Wellmann 2014: 44]. Dla zrozumienia rozwoju ruchu klimatycznego kluczowe znaczenie ma zatem funkcjonujące już wcześniej zaplecze w postaci m.in. ekspertów z różnych dziedzin zaangażowanych w pracę publiczną czy prośrodowiskowych organizacji ekologicznych, z których część włączyła się w budowanie nowego ruchu.

Ważnym aktorem, inicjującym dyskusję nad zmianami klimatu i zwiększaniem świadomości społecznej oraz zapewniającym jej rozgłos medialny, jest niezależna stacja radiowa Açık Radyo (Otwarte Radio), założona w 1995 r. Jak twierdzi jej twórca, Ömer Madra, to środowisko było w kraju pionierem w dyskusjach nad koncepcją „kryzysu klimatycznego”. Można powiedzieć, że odegrało szczególną rolę w mobilizowaniu ruchu klimatycznego, a dla wielu aktywistów jest ono wciąż jednym z kluczowych źródeł wiedzy zarówno o różnych aspektach kryzysu klimatycznego, jak i o wydarzeniach i działaniach na rzecz klimatu na świecie [Şahin 2014: 62].

Ruch klimatyczny czerpie też z wypracowanych wcześniej kontaktów i sieci rozwijanych przez lokalnych ekologów i ich współpracowników z zagranicy. Zwłaszcza nurt Zielonych (tur. *Yeşiller*), mocno zaangażowany w temat klimatu, od początku był związany z partiami Zielonych w Europie Zachodniej, w tym w Niemczech, co w dużej mierze kształtowało ich dyskurs i wprowadzało problematykę poruszaną w debatach z innych krajów do wewnętrznych poszukiwań ideologicznych i strategicznych. Szereg wydarzeń w ostatnich latach – paneli, konferencji, debat – zostało zorganizowanych przez aktywistów związanych z Yeşiller we współpracy z partnerami z UE.

Istotnym czynnikiem rozwoju aktywizmu jest możliwość finansowania działań prośrodowiskowych i budowania sieci współpracy. Dla szerszego ruchu ekologicznego, w tym zwłaszcza dla organizacji pozarządowych, dużym wsparciem są granty oferowane przez instytucje międzynarodowe, m.in. Fundusz na rzecz Globalnego Środowiska koordynowany przez Program Narodów Zjednoczonych ds. Środowiska (UNEP), Program Narodów Zjednoczonych ds. Rozwoju ONZ (UNDP) czy Komisję Europejską. W ostatnich latach pojawiły się też w Turcji fundacje wspierające konkretne oddolne działania w obszarze klimatu. Przykładem mogą być Climate Action Network albo European Climate Foundation, mające swoje filie w Turcji.

Kolejnym ważnym aspektem dla zrozumienia przemian ruchu klimatycznego są narracje podzielane przez uczestników, które tworzą ramy mobilizacji. Turecki ruch klimatyczny od początku odwoływał się do poczucia zagrożenia w obliczu postępującej katastrofy klimatycznej, korzystając z haseł rozpowszechnianych przez aktywistów na całym świecie. Açık Radyo od samych początków popularyzowało i wprowadzało na grunt lokalny nurty rozwijające się na świecie, m.in. prowadząc debaty wokół bestsellerowej książki *Koniec natury* Billa McKibbena, założyciela organizacji 350.org. Realizując ideę bycia „głosem tych, co nie mają głosu”, radio jest też platformą dla działaczy ekologicznych zaangażowanych w lokalne protesty [Şahin 2014: 62; Yinanç 2020]. Z drugiej strony ważnym

elementem dyskursu aktywistów była też krytyka narodowej polityki energetycznej oraz modelu rozwojowego kraju, w tym megaprojektów, jak kopalnie, autostrady, mosty, budowa metra czy lotniska.

Początkowo problem zmian klimatu był traktowany przez środowiska ekologiczne jako problem związany z energetyką. Wraz z rozwojem globalnego ruchu klimatycznego, a zwłaszcza od około 2005 r. tureccy aktywiści zaczęli się wpisywać w narracje globalnego ruchu i w swoich kampaniach i akcjach protestacyjnych zwracali uwagę na niebezpieczeństwa związane ze zmianami klimatycznymi i zaburzeniami ekosystemu, jak również na antropocentryczne źródła narastającego kryzysu. Aktywiści podejmują liczne próby przekonania rządu do konieczności radykalnych działań na rzecz obniżenia emisji i transformacji w kierunku odnawialnych źródeł energii. W raportach, akcjach czy kampaniach pokazują zagrożenia związane z dalszą eksploatacją paliw kopalnych, zwłaszcza węgla. Greenpeace, który stosunkowo wcześniej włączył temat klimatu do swoich kampanii w Turcji, łączył ten wątek przede wszystkim z krytyką polityk energetycznych. Towarzyszyły temu akcje skierowane bezpośrednio przeciwko elektrowniom węglowym. TEMA, będąca największą organizacją pozarządową zajmującą się ochroną środowiska naturalnego, jako priorytetowy wybrała początkowo temat emisji gazów cieplarnianych w związku z wykorzystywaniem gruntów, erozją ziemi, jak i problem wpływu zmian klimatu na lasy. WWF Turcja skoncentrowała się z kolei na projektach związanych z adaptacją do zmian klimatu, m.in. w obszarze lasów i wody, jak i na temacie bioróżnorodności. Jednocześnie organizacje tureckie nagłaśniały kolejne katastrofy naturalne na świecie i w samej Turcji i łączyły je z narracją kryzysu klimatycznego [Baykan 2019: 643–644; Paker i in. 2013: 765, Şahin 2014: 62–63].

GLOBALNE POCZĄTKI

Od swoich narodzin ruch klimatyczny w Turcji miał charakter transnarodowy – w znaczeniu synchronizowania działań lokalnych z podobnymi wydarzeniami na świecie – jak i miejski, gdyż działalność aktywistów koncentrowała się w miastach, i to przestrzeń miejska była podstawową sceną politycznego i społeczno-kulturowego protestu. W 2005 r. rozpoczęły się masowe „uliczne” protesty zwracające uwagę na kryzys klimatyczny. Pierwsze akcje i demonstracje, które przyciągnęły tysiące ludzi, miały miejsce w największych miastach Turcji, takich jak Stambuł, Ankara, Bursa, Izmir, Diyarbakir czy Eskişehir. W grudniu 2005 r. aktywiści tureccy włączyli się w pierwszą globalną akcję protestacyjną, która była głosem społeczeństwa obywatelskiego w czasie trwania negocjacji

międzynarodowych podczas 11 Konferencji Stron (COP 11) UNFCCC w Montrealu. Wśród organizatorów tureckich protestów i marszów były grupy i organizacje takie jak Global Action Platform (tur. *Küresel Eylem Grubu*, KEG) czy Global Coalition for Peace and Justice (tur. *Küresel Barış ve Adalet Koalisyonu*, BAK) [Baykan 2019: 644; Ünal 2019].

W pierwszych latach XXI w. wśród aktywistów dominowało przekonanie, że problemy globalne można i należy rozwiązywać przede wszystkim na najwyższym szczeblu politycznym. Nadrzędny był proces związany z realizacją konwencji klimatycznej ONZ. W obliczu postępujących rozmów i negocjacji międzynarodowych panował optymizm odnośnie do możliwości znalezienia rozwiązań, które pomogą skutecznie ograniczyć zmiany klimatyczne. Tureccy aktywiści podzielali tę wiarę i skupili całą swoją energię na lobbowaniu w sprawie ratyfikacji przez ich państwo międzynarodowych postanowień klimatycznych. Intensywne kampanie w latach 2007–2009 dotyczące zwłaszcza protokołu z Kioto z 1997 r. – pierwszego konkretnego instrumentu mającego na celu realne obniżenie emisji gazów cieplarnianych – w dużej mierze skonsolidowały turecki ruch klimatyczny. Ważną rolę odegrali Zieloni, których lokalne protesty organizowane równolegle z ruchem europejskim, odbywały się m.in. pod hasłem: „Zatrzymać zmiany klimatu, podtrzymać życie” (tur. *İklim Değişikliğini Durdur, Yaşamı Sürdür*) [Baykan 2013]. W tym samym czasie aktywiści z całego świata domagali się od Stanów Zjednoczonych i Australii podpisania protokołu. Turcja, pomimo podpisania protokołu, przez wiele lat zwlekała z jego ratyfikacją, argumentując, że w obszarze środowiska nie powinna się znaleźć w kręgu państw rozwiniętych wymienionych w załączniku I do *Ramowej konwencji Narodów Zjednoczonych w sprawie zmian klimatu* (ang. *United Nations Framework Convention on Climate Change*, UNFCCC). Kampania wzywająca rząd do zmiany stanowiska i ratyfikacji protokołu zakończyła się częściowym sukcesem w postaci przyłączenia się Turcji do protokołu, jednakże bez podjęcia konkretnych zobowiązań w zakresie ograniczeń emisji [Baykan 2019; Şahin 2014: 62].

Do 2009 r. turecki aktywizm klimatyczny był bezpośrednio powiązany z dynamiką wydarzeń i kampanii koordynowanych przez transnarodowe sieci i organizacje ekologiczne i klimatyczne o charakterze globalnym, jak Greenpeace International, 350.org, Via Campesina czy World People’s Conference on Climate Change [Baykan 2019: 644]. Dużą rolę odgrywa też wspomniana wcześniej intensywna współpraca tureckich Zielonych z Europejską Partią Zielonych (ang. *European Greens*). Wzajemne powiązania wpływają na liczne podobieństwa w programach partii tureckiej i europejskich Zielonych. W tym okresie również media masowe w Turcji zaczęły szerzej podejmować temat

i zwiększać świadomość społeczną w zakresie zagrożeń, jakie dla planety i życia na ziemi niosą zmiany klimatu [Uzelgun, Castro 2015].

Przełomowym momentem dla globalnego ruchu klimatycznego, w tym też tureckiego, było rozczarowanie efektami negocjacji międzynarodowych podczas COP15 w Kopenhadze. Część badaczy argumentuje, że ten szczyt zakończył pewien cykl aktywizmu klimatycznego, który charakteryzował się zapalem, intensywną mobilizacją społeczną oraz wielością i różnorodnością działań i akcji [por. Dietz, Garrelts (red.) 2014: 10]. Inną ważną cechą pierwszego okresu była wyraźna globalna orientacja aktywistów pochodzących z różnych stron świata. Akcje koordynowane były zgodnie ze wspólnym kalendarzem, co zapewniało widoczność i większą możliwość oddziaływania lokalnym grupom. Entuzjastom poprzedzającemu konferencję w Kopenhadze towarzyszył wysoki poziom organizacji ruchu. Gdy jednak okazało się, że przywódcy państw nie byli w stanie dojść do żadnego wiążącego porozumienia, ruch klimatyczny rozpoczął okres intensywnych debat nad dalszymi strategiami działania, rozważając następujące tematy: efektywność różnych rodzajów działalności, stosunek do rozwiązań proponowanych w ramach koncepcji takich jak „zielony wzrost” czy „rozwoj zrównoważony”, możliwości współpracy z innymi ruchami społecznymi i poszerzanie pola działania m.in. o kwestie sprawiedliwości [della Porta, Parks 2014: 19–23].

ZWROT W KIERUNKU LOKALNOŚCI

Jedną z ważniejszych zmian, jaka nastąpiła w ruchu klimatycznym po Kopenhadze, był intensywny rozwój narracji sprawiedliwości klimatycznej. Włączenie tematu nierówności w obszar zainteresowań aktywistów klimatycznych przełożyło się na większe możliwości działania na rzecz zmian na poziomie lokalnym [della Porta, Parks 2014: 23]. Jak argumentuje Barış Gençer Baykan, tureccy działacze dostrzegli, że poleganie wyłącznie na negocjacjach międzynarodowych nie wystarcza, i aby móc skuteczniej przeciwdziałać katastrofie, należy zmienić strategię i taktyki działania. Od tego czasu w ramach ruchu klimatycznego zaczęto więcej uwagi poświęcać poziomowi lokalnemu i narodowemu [Baykan 2019].

Nie zrezygnowano całkowicie z udziału w transnarodowych inicjatywach, choć nie są one już uznawane za priorytetowe, jak to miało miejsce wcześniej. W październiku 2010 r. organizacja 350.org wraz z KEG zorganizowały demonstracje w kilku miastach tureckich. W samym Stambule udało się zgromadzić około trzech tysięcy osób. Akcja, która objęła ponad 180 krajów, okazała się jednym z największych wspólnych działań w historii ruchu klimatycznego [Ünal 2019]. Masowe protesty w miastach tureckich miały też miejsce przed

szczytem klimatycznym w Nowym Jorku w 2014 r. Wśród zadań pojawiały się też bardziej radykalne wezwania do zmiany systemu. Wówczas hasła „sprawiedliwości klimatycznej” były już szeroko rozpowszechnione wśród aktywistów [Akgül 2014]. Rozwój tego nurtu nastąpił równoległe z próbami łączenia działań globalnych, takich jak rozwijanie kontaktów między działaczami z różnych krajów, z aktywizmem na mniejszą skalę. Według Patricka Bonda ruch sprawiedliwości klimatycznej cechuje się obecnie „globalnym pesymizmem i lokalnym optymizmem” [Tokar 2015: 70], a rozwój oddolnych działań jest koniecznością w obliczu impasu na wyższych szczeblach.

W 2012 r. WWF Turcja oraz TEMA rozpoczęły koordynację ogólnonarodowego projektu o charakterze networkingowym, w ramach którego powstała pierwsza w Turcji sieć klimatyczna (tur. *İklim Ağı*) łącząca liczne lokalne organizacje zajmujące się tematem klimatu, jak i szerzej: zagadnieniami związanymi z ochroną środowiska i rozwojem zrównoważonym. Celem sieci było: „dążenie do współpracy, aby powstrzymać wywołane przez człowieka zmiany klimatu, zanim osiągniemy punkt bez możliwości powrotu” [WWF, *İklim Ağı Kuruldu*]. Choć sieć funkcjonowała zaledwie kilka lat, była niewątpliwie ważnym etapem tworzenia powiązań i współpracy na szczeblu narodowym.

Rozwój sieci współpracy integrującej narodowy ruch klimatyczny postępował w kolejnych latach. Jedną z ważniejszych inicjatyw jest działająca od sześciu lat platforma Prawo do Czystego Powietrza (tur. *Temiz Hava Hakkı Platformu*), którą tworzy 16 organizacji pozarządowych i profesjonalnych, w tym szczególnie ważny jest udział lekarzy. Wśród członków sieci jest wiele organizacji zajmujących się problemem klimatu. Do tematu węgla i elektrowni węglowych, które są wciąż ważne w polityce energetycznej rządu tureckiego, działacze skupieni w platformie postanowili podejść od strony zdrowia. Cele deklarowane przez sieć to walka o prawo do życia w zdrowym środowisku oraz ochrona zdrowia ludzi przed szkodliwymi skutkami zanieczyszczeń, zwłaszcza tych, które wynikają ze spalania węgla. Skupiając się na kwestii ważnej dla przeciętnego człowieka, aktywiści chcą przełamać trudności, na jakie zwykle napotykają narracje wyłącznie o konieczności zamykania kopalń, które są zbyt kontrowersyjne dla części społeczeństwa [Buket Atlı, komunikacja osobista, 21.12.2020].

Również poziom miejski przyciąga coraz więcej uwagi aktywistów klimatycznych. Stopniowo odkrywają oni możliwości lokalnego oddziaływania na zmiany społeczne. Eksperti-aktywiści zaczęli pisać pierwsze broszury przedstawiające dostępne dane na temat zachodzących procesów zmian klimatu i prezentujące scenariusze dla Turcji, w tym dla obszarów miejskich [por. Krellenberg, Turhan 2017]. W kręgu Zielonych, którzy są jednymi z ważniejszych aktorów

ruchu klimatycznego w Turcji, zwiększa się w ostatnich latach chęć oddziaływania na władze lokalne, wspierania rządzących miastami w transformacji klimatycznej i rozwijaniu wiedzy eksperckiej w tym zakresie. Dostrzegają, że do tej pory za mało uwagi poświęcono lokalnej polityce i w Turcji nie ma ani jednego „zielonego” burmistrza [Baykan, komunikacja osobista, 25.11.2020]. W programie trzeciej w historii Turcji partii Zielonych, która została powołana we wrześniu 2020 r., dużo miejsca poświęca się lokalnym rozwiązaniom, które łącznie mają prowadzić do radykalnej transformacji systemu. Motto partii nawiązuje do dyskursu globalnego ruchu klimatycznego: „Nasz dom jest w ogniu! Ugasimy go!” (tur. *Evimiz yanıyor! Bu yangını söndüreceğiz!*). Mimo że brzmi ono dość abstrakcyjnie, partia ma ambicję prowadzić politykę wykorzystującą konkretne rozwiązania. Program koncentruje się na sprawach pragmatycznych, takich jak m.in.: kryzys związany z dostępem do wody pitnej, bezpieczeństwo żywnościowe, ograniczanie plastiku, zielony transport, jak również na transformacji miast w kierunku decentralizacji i zwiększania wpływu mieszkańców na procesy decyzyjne [Yeşiller, *Parti Programı*].

Zwrot w kierunku miast wśród części ruchu klimatycznego wynika w dużej mierze z rozczarowania nie tylko poziomem globalnym, ale i brakiem działań ze strony władz państwowych w obliczu narastającego kryzysu. Różnorodne inicjatywy widać natomiast na niższych szczeblach. W 2019 r., w trakcie kolejnego międzynarodowego szczytu klimatycznego, 24 miasta i gminy tureckie podpisały deklarację *Jesteśmy za klimatem* (tur. *İklim İçin Biz Varız*) i zobowiązały się do realizacji postanowień porozumienia paryskiego, którego parlament przez wiele lat nie ratyfikował. W deklaracji podniesiono kwestię odpowiedzialności miast za antropogeniczne zmiany klimatu, konieczności podjęcia szybkich i radykalnych działań proklimatycznych, jak i tworzenia polityk adaptacyjnych. Do priorytetów, jakie stawiają sobie miasta, należą m.in. zrównoważony transport i rozwój energii opartej na surowcach odnawialnych. Było to pierwsze wyraźne poparcie dla międzynarodowych polityk klimatycznych ze strony władz lokalnych [İklim için Kentler 2019].

Ważne dla przemian zachodzących w miastach tureckich są też globalne trendy. Coraz więcej władz lokalnych ogłasza stan „zagrożenia klimatycznego”, opracowuje strategie adaptacji do zmian klimatu, zobowiązując się do podjęcia bardziej radykalnych kroków niż władze centralne w celu osiągnięcia zeroemisyjności. Jedną z ważniejszych inicjatyw jest grupa miast C40, która zrzesza największe metropolie świata zaangażowane w przeciwdziałanie katastrofie klimatycznej. Starają się one być liderami zmian i szukać nowych sposobów na

szybką transformację. W Turcji do sieci przyłączył się Stambuł zarządzany przez burmistrza Ekrema İmamoğlu [C40 Cities].

Część grup aktywistycznych przyłącza się do wspierania miast w ich ambicjach i dążeniu do zmian. Na przykład turecki oddział międzynarodowej organizacji 350.org rozpoczął kampanię „Miasta dla klimatu”, aby popularyzować działania przyjazne klimatowi w przestrzeni miejskiej. W 2019 r. wydali broszurę pt. *Miasta dla klimatu. Plan działań klimatycznych w samorządach lokalnych* (tur. *İklim için Kentler. Yerel Yönetimlerde İklim Eylem Planı*), w której proponują konkretne rozwiązania, jakie miasta mogą przyjąć. Jest to jednocześnie promocja dominujących ram narracyjnych obecnego ruchu klimatycznego oraz koncepcji sprawiedliwości klimatycznej i partycypacji społecznej [Uncu 2019].

Podobny dyskurs wspiera też jedna z najważniejszych gazet promujących tematy ekologiczne w Turcji – „Yeşil Gazete” (Zielona Gazeta). Jest ona, wraz z Açık Radyo, platformą medialną części ruchu ekologicznego, w tym klimatycznego. Również na jej łamach widać w ostatnim czasie coraz większe zainteresowanie poziomem lokalnym. W grudniu 2020 r. współrzecznik najnowszej partii Zielonych, Koray Doğan Urbarlı, pisał:

zmiana klimatu jest globalnym problemem o lokalnym zasięgu [...]. Miasta są zarówno miejscami doświadczania kryzysu klimatycznego, jak i jego przyczyną [...]. 100 miast odpowiada prawie za jedną piątą globalnej emisji dwutlenku węgla. Nie będzie zaskoczeniem, że wskaźnik ten podwaja się wraz ze wzrostem zarówno populacji miejskiej, jak i śladu węglowego jednostek. Wśród tych 100 miast znajdują się Ankara i Stambuł z Turcji [Urbarlı 2020].

Ta nowa w kontekście tureckim narracja wprowadza element odpowiedzialności mieszkańców miast za rosnące temperatury i naruszanie równowagi ekosystemów. Jednocześnie jest w opozycji do dyskursu promowanego przez lata przez rząd centralny, który wskazuje na konieczność, a wręcz „prawo do rozwoju”, które powinno przysługiwać Turcji, podobnie jak miało to miejsce w przypadku Zachodu przez całe dekady.

Część ruchu klimatycznego z zaskoczeniem, ale i nadzieją przyjęła strajki szkolne młodzieży miejskiej. Entuzjazm widać zwłaszcza w środowiskach związanych z Açık Radyo. Młodzi aktywiści z FFF czy XR dostali wsparcie bardziej doświadczonych działaczy, którzy organizują dla nich szkolenia, warsztaty i zapraszają do współpracy. Trudno na chwilę obecną ocenić wpływ nowego aktora, jakim jest młodzież, na rozwój ruchu na rzecz klimatu. Pewne jest, że strajki szkolne zwróciły uwagę mieszkańców miast oraz niektórych mediów masowych na problem katastrofy klimatycznej, przynajmniej w okresie przed pandemią COVID-19. W czasie trwania ograniczeń pandemicznych w 2020 r. i wiosną 2021 r. działalność ruchu została ograniczona głównie do mediów społeczno-

ściowych oraz wydarzeń online, które choć integrują uczestników, utrudniają dotarcie z przekazem do szerszej publiczności. Długotrwały wpływ włączenia się części młodego pokolenia w działalność klimatyczną będzie zależał od wielu czynników, m.in. od tego, czy uda się zbudować prawdziwą współpracę pomiędzy różnymi nurtami ruchu klimatycznego a młodymi protestującymi.

Jednym z najważniejszych wyzwań dla aktywistów klimatycznych jest właśnie kwestia tworzenia kontaktów i sieci poza ośrodkami miejskimi. Większa część ruchów ekologicznych, w tym ruchu klimatycznego, to wykształceni mieszkańcy miast. Wśród pionierów organizacji ekologicznych byli członkowie elit – profesjonalści czy naukowcy. Dziś, choć ruch ten jest dużo bardziej heterogeniczny, podstawowi aktorzy pozostają w dużej mierze bez zmian. Tymczasem zmiany klimatu dotyczą już bezpośrednio obszary wiejskie, gdzie rolnicy odczuwają z roku na rok konsekwencje zaburzeń w przyrodzie. Są to potencjalni członkowie ruchu klimatycznego, który rozszerzając się poza place i ulice metropolii tureckich, mógłby dużo zyskać pod względem oddziaływania na zmiany polityczne czy gospodarcze. Innymi potencjalnymi sojusznikami są lokalne społeczności zamieszkujące nie tylko obszary wiejskie, ale też miasteczka czy strefy podmiejskie, w których lokowane są nowe fabryki, kopalnie, elektrownie czy budowane tamy albo inne duże projekty mające bezpośredni wpływ na ich życie. Protesty te też mogłyby być częścią ruchu klimatycznego, co zauważa tylko pewna część miejskich aktywistów [przedstawiciel międzynarodowej organizacji pozarządowej z Ankary, komunikacja osobista, 27.11.2020]. To wyzwanie poszerzania kręgu aktywistycznego poza „naturalne” grupy zwolenników i do otwierania się na interesy i potrzeby ludzi spoza metropolii jest typowe dla wielu ruchów społecznych, których doświadczenie pokazuje, że budowanie koalicji nie zawsze przebiega bezproblemowo [por. Tormos-Aponte, García-López 2018].

PODSUMOWANIE

Spółeczny ruch klimatyczny w Turcji rozpoczął swoją działalność od akcji i kampanii, które miały przekonać rząd do aktywnego zaangażowania się w międzynarodową politykę klimatyczną i podjęcie realnych kroków w kierunku obniżania emisji i zmian modelu gospodarki. Sukcesem mobilizującym aktywistów do działania było podpisanie przez rząd turecki protokołu z Kioto w 2009 r., które poprzedziły liczne, masowe kampanie społeczne. Jednak niepowodzenie negocjacji na szczycie klimatycznym w Kopenhadze skłoniło aktywistów w Turcji, jak i w innych państwach, do rewizji strategii działania i wzięcia pod uwagę perspektywy lokalnej. Równocześnie na świecie zauważalny jest trend stopniowego włączania miast w polityki klimatyczne.

Ważnym czynnikiem zmiany strategii w przypadku Turcji jest również brak chęci do realnej zmiany polityk energetycznych i rozwojowych ze strony państwa, które podkreśla swój „wyjątkowy” status. Część miast tureckich już wyprzedza rząd centralny w pracach nad adaptacją do zachodzących zmian. Władze centralne w Turcji, co pokazały ostatnie lata, nie są skłonne prowadzić dialogu ze społeczeństwem obywatelskim. Zmieniające się struktury możliwości politycznych wpływają więc na obserwowany wzrost znaczenia poziomu miejskiego dla aktywistów. Miasta są dziś coraz częstszym adresatem postulatów wysuwanych przez ruchy społeczne, ale też aktorami otwartymi na współpracę. Nie rezygnując całkowicie z udziału w procesach politycznych na szczeblu globalnym, działacze zwracają się w kierunku władz lokalnych, aby z nimi planować i wprowadzać w życie rozwiązania, które mogą pomóc w walce z jednym z najpoważniejszych wyzwań XXI w. Obserwowane zmiany strategii aktywistów klimatycznych w Turcji prawdopodobnie będą prowadziły do coraz większego zróżnicowania działań, gdyż lokalne uwarunkowania różnią się od siebie i trzeba poszukiwać rozwiązań służących adaptacji do zmian klimatu w konkretnych kontekstach geograficznych, gospodarczych i społecznych.

BIBLIOGRAFIA

- Akgül Elif.** 2014. *İstanbullular Acayip Havalara Dikkat Çekmek İçin Yürüdü*. <https://m.bianet.org/bianet/toplum/158648-istanbullular-acayip-havalara-dikkat-cekmek-icin-yurudu> [access: 20.06.2021].
- Allan Jen Iris, Jennifer Hadden.** 2017. “Exploring the framing power of NGOs in global climate politics”. *Environmental Politics* 26(4): 600–620.
- Alphan Melis.** 2018. *Chief climate negotiator: Turkey does not have a luxury to be a laggard in terms of climate action*. <https://www.iklimhaber.org/chief-climate-negotiator-turkey-does-not-have-a-luxury-to-be-a-laggard-in-terms-of-climate-action/> [access: 01.10.2021].
- Aydin Zülküf.** 2005. *The political economy of Turkey*. London: Pluto Press.
- Aykut Stefan C., Jean Foyer, Edourad Morena (eds.)** 2017. *Globalising the climate: COP21 and the climatisation of global debates*. London: Routledge.
- Baykal Tuğba.** 2019. “Bergama’dan iklim grevlerine, Türkiye’de ekoloji mücadelesinin seyri: Aktivistler anlatıyor”. *Yeşil Gazete*. <https://yesilgazete.org/bergamadan-iklim-grevlerine-turkiyede-ekoloji-mucadelesinin-seyri-aktivistler-anlatiyor-1/> [access: 18.06.2021].
- Baykan Barış Gençer.** 2013. *Türkiye’de iklim hareketinin kısa tarihi: Uluslararası müzakerelerden ulusal politikaya*. BETAM, Arastirma Notu.
- Bäckstrand Karin, Jonathan W. Kuyper, Björn-Ola Linnér, Eva Lövbrand.** 2017. “Non-state actors in global climate governance: From Copenhagen to Paris and beyond”. *Environmental Politics* 26(4): 561–579.

- Beck Ulrich.** 2015. "Emancipatory catastrophism: What does it mean to climate change and risk society?". *Current Sociology* 63(1): 73–88.
- Boşnak Büke.** 2016. "Europeanisation and de-Europeanisation dynamics in Turkey: The case of environmental organisations". *South European Society and Politics* 21(1): 75–90.
- C40 Cities.** <https://www.c40.org/cities> [access: 03.07.2021].
- della Porta Donatella, Mario Diani.** 2006. *Social movements. An introduction.* Second edition. Oxford: Blackwell Publishers.
- della Porta Donatella, Louisa Parks.** 2014. Framing processes in the climate movement: From climate change to climate justice. In: *Routledge Handbook of the climate change movement*, M. Dietz, H. Garrelts (eds.), 19–30. London, New York: Routledge.
- Dietz Matthias.** 2014a. Debate and conflicts in the climate movement. In: *Routledge Handbook of the climate change movement*, M. Dietz, H. Garrelts (eds.), 292–307. London, New York: Routledge.
- Dietz Matthias.** 2014b. Conclusions. In: *Routledge Handbook of the climate change movement*, M. Dietz, H. Garrelts (eds.), 347–358. London, New York: Routledge.
- Dietz Matthias, Heiko Garrelts.** (eds.). 2014. *Routledge Handbook of the climate change movement.* London, New York: Routledge.
- Dufner Ulrich.** 2013. Editorial. In: *Perspectives. Political analysis and commentary from Turkey: The green movement in Turkey.* Heinrich Böll Stiftung. https://tr.boell.org/sites/default/files/perspectives_4_sayi_pdf_eng.pdf.
- Extinction Rebellion (XR).** <https://www.extinctionrebellion.pl/pl/about-us/> [access: 20.05.2021].
- Fisher Dana R., Sohana Nasrin.** 2020. "Climate activism and its effects". *Wiley Interdisciplinary Reviews: Climate Change* 12(1): 1–11.
- Fuhr Harald, Thomas Hickmann, Kristine Kern.** 2018. "The role of cities in multi-level climate governance: Local climate policies and the 1.5°C target". *Current Opinion in Environmental Sustainability* 30: 1–6.
- Giugni Marco, Maria T. Grasso.** 2015. "Environmental movements in advanced industrial democracies: Heterogeneity, transformation, and institutionalization". *Annual Review of Environment and Resources* 40(1): 337–361.
- Goodman James.** 2017. *Social movement participation and climate change.* Oxford: Oxford University Press.
- Hadden Jennifer.** 2015. *Networks in contention. The divisive politics of climate change.* New York: Cambridge University Press.
- İklim için Kentler.** 2019. *Yirmi Dört Belediye 'İklim için Biz Varız' diyor!'*. <https://iklimicin Kentler.org/yirmi-dort-belediye-iklim-icin-biz-variz-diyor/> [access: 12.06.2021].
- İlgaz Mahir.** 2019. *Gerze coal-fired Thermal Power Plant, Turkey.* Environmental Justice Atlas. <https://ejatlas.org/conflict/gerze-coal-burned-thermal-power-plant-turkey> [access: 22.06.2021].
- The Intergovernmental Panel on Climate Change (IPCC).** 2013. *Climate change 2013: The physical science basis. Contribution of working group I to the fifth assessment report of The Intergovernmental Panel on Climate Change.* Cambridge: Cambridge University Press.
- Kowalewski Maciej.** 2016. *Protest miejski. Przestrzenie, tożsamości i praktyki niezadowolonych obywateli miast.* Kraków: Nomos.
- Krellenberg Kerstin, Ethemcan Turhan.** 2017. *How to respond to climate change at the local level: A guideline for Turkish cities.* UFZ-Bericht, No. 03/2017. Leipzig: Helmholtz-Zentrum für Umweltforschung (UFZ).

- Kubicki Paweł.** 2020. *Ruchy miejskie w Polsce*. Kraków: Nomos.
- Lefebvre Henri.** 2012. *Prawo do miasta*. tłum. E. Majewska. *Praktyka Teoretyczna* 5: 183–197.
- McAdam Doug.** 2017. “Social movement theory and the prospects for climate change activism in the United States”. *Annual Review of Political Science* 20: 189–208.
- de Moor Joost.** 2021. “Postapocalyptic narratives in climate activism: their place and impact in five European cities”. *Environmental Politics*. <https://doi.org/10.1080/09644016.2021.1959123>.
- de Moor Joost, Michiel De Vydt, Katrin Uba, Mattias Wahlström.** 2020. “New kids on the block: Taking stock of the recent cycle of climate activism”. *Social Movement Studies* 20(5): 1–7. <https://doi.org/10.1080/14742837.2020.1836617>.
- Neumann Laura.** 2019. “Activists in Turkey demonstrate with call to ‘unite behind the science’ on climate change”. *Middle East Eye*. <https://www.middleeasteye.net/news/activists-turkey-demonstrate-call-unite-behind-science-climate-change> [access: 03.04.2021].
- OECD.** 2019. *OECD Environmental performance reviews: Turkey 2019*. <https://www.oecd.org/turkey/oecd-environmental-performance-reviews-turkey-2019-9789264309753-en.htm> [access: 01.07.2021].
- Paker Hande, Fikret Adaman, Zeynep Kadirbeyoğlu, Begüm Özkaynak.** 2013. “Environmental organisations in Turkey: Engaging the state and capital”. *Environmental Politics* 22(5): 760–778.
- Roberts Timmons J., Bradley C. Parks.** 2007. *A climate of injustice. Global inequality, North-South politics, and climate policy*. Cambridge, Massachusetts, London, England: The MIT Press.
- Şahin Ümit.** 2014. *Türkiye'nin iklim politikalarında aktör haritası*. İstanbul: İstanbul Political Center.
- Şahin Ümit.** 2015. “Intertwined and contested. Green politics and the environmental movement in Turkey”. *Südosteuropa: Journal of Politics and Society* 63(3): 440–466.
- Saunders Clare, Brian Doherty, Graeme Hayes.** 2020. *A new climate movement? Extinction Rebellion's activists in profile*. CUSP Working Paper 25. Guildford: Centre for the Understanding of Sustainable Prosperity. <https://www.cusp.ac.uk/themes/p/xr-study/> [access: 29.06.2021].
- Sztompka Piotr.** 2005. *Socjologia zmian społecznych*. Kraków: Znak.
- Tarrow Sidney.** 1998. *Power in movement: Social movements and contentious politics*. Cambridge, UK: Cambridge University Press.
- Tokar Brian.** 2015. “Democracy, localism, and the future of the climate movement”. *World Futures* 71(3–4): 65–75.
- Tormos-Aponte Fernando, Gustavo A. García-López.** 2018. “Polycentric struggles: The experience of the global climate justice movement”. *Environmental Policy and Governance* 28(4): 284–294.
- Turhan Ethemcan, Cerit S. Mazlum, Ümit Şahin, Alevgül H. Şorman, Cem A. Gündoğan.** 2016. “Beyond special circumstances: Climate change policy in Turkey 1992–2015”. *Wiley Interdisciplinary Reviews: Climate Change* 7(3): 448–460.
- Ünal Elif.** 2019. “Nereden çıktı bu iklim aktivistleri?”. *Bianet*. <http://bianet.org/bianet/iklim-krizi/215083-nereden-cikti-bu-iklim-aktivistleri> [access: 21.05.2021].
- Uncu Baran A.** 2019. *İklim için kentler. Yerel yönetimlerde iklim eylem planı*. 350.org Türkiye. https://world.350.org/iklimicinkentler/files/2019/05/350_booklet_2.pdf [access: 3.06.2021].
- UNDP.** 2021. *Climate change adaptation*. <https://www.adaptation-undp.org/explore/europe-and-central-asia/turkey> [access: 05.06.2021].

- UNEP.** *Cities and climate change*. <https://www.unep.org/explore-topics/resource-efficiency/what-we-do/cities/cities-and-climate-change> [access: 01.06.2021].
- Urbarlı Koray Doğan.** 2020. “Kentleri yeşil şekilde dönüştürmek mümkün mü?”. *Yeşil Gazete*, 27.12.2020. <https://yesilgazete.org/kentleri-yesil-sekilde-donusturmek-mumkun-mu/> [access: 03.07.2021].
- Uzelgun Mehmet Ali, Paula Castro.** 2015. “Climate change in the mainstream Turkish press: Coverage trends and meaning dimensions in the first attention cycle”. *Mass Communication and Society* 18(6): 730–752.
- Wahlström Mattias, Magnus Wennerhag, Christopher Rootes.** 2013. “Framing ‘the climate issue’: Patterns of participation and prognostic frames among climate summit protesters”. *Global Environmental Politics* 13(4): 101–122.
- Wellmann Zehra.** 2014. *Turkey and climate change: An evolving issue in a developing country or no change for climate change?* Working Paper 6, University of Tübingen. <https://doi.org/10.13140/RG.2.2.26195.71203>.
- WWF.** *İklim ağı kuruldu*. <https://www.wwf.org.tr/?1464/iklimagikuruldu> [access: 04.05.2021].
- Yinanç Barçın.** 2020. *Local activism at the heart of fight against ‘global heating’*. <https://www.hurriyetdailynews.com/local-activism-at-the-heart-of-fight-against-global-heating-151893> [access: 12.04.2021].
- Yeşiller.** *Parti programı*. <https://yesiller.org.tr/yesiller-partisi-program/> [access: 22:04.2021].

Dobrosława Wiktor-Mach

FROM GLOBALITY TO LOCALITY: THE DYNAMICS OF THE CLIMATE MOVEMENT IN TURKEY

Abstract

The aim of the paper is to present the genesis and transformation of the Turkish climate activism from the global to local level. The movement’s origins are rooted in the urban space, but, especially in the movement’s early period, the social mobilization was directed most of all at the efforts to influence the international climate politics. In the context of disappointment with the lack of specific solutions at the highest level, Turkish climate-related NGOs and informal groups are paying increasing attention to the local level, including cities and urban policies. The key factors behind that strategic change include the lack of responsiveness from the state to the movement’s postulates and also the global and European trends of increasing the role of cities in search for specific solutions to halt the climate crisis

Keywords: climate movement, dynamics of social movements, Turkey